

De leer over de begeerlijkheid in de 18^e eeuwse Augustijnen-school

Wanneer we over de Augustijnen-school spreken, willen we ons onmiddellijk beperken tot de Italiaanse Augustijnen uit het einde der 17^e en het begin der 18^e eeuw, waarvan de meest bekende zijn: Kardinaal Henricus Noris († 1704), Fulgentius Bellelli († 1742) en J. Laurentius Berti († 1766), die terecht als de voornaamste auteurs en vertegenwoordigers ervan kunnen beschouwd worden. Vooral Berti munt uit door zijn duidelijke en systematische uiteenzettingen.

De theologische school die door deze auteurs wordt gevormd is vooral bekend door haar systeem over de aard der dadelijke genade, waarbij zij — evenals bij haar uiteenzetting over de leer der boze begeerlijkheid — meent een getrouwe volgeling te zijn van St. Augustinus. Door haar leerstellingen neemt zij een gematigde tussenpositie in tussen de twee uitersten van Thomisme en Molinisme, welke elkaar eeuwen lang in een vaak verwoede strijd — in niet altijd verheffende controversen — bekwamen.

In grote lijnen volgen de Augustijnen de zich meer op de H. Schrift en Traditie baserende Thomisten, doch waar zij bij St. Augustinus een andere mening menen te bespeuren dan die van de grote Scholastieken, volgen zij hém aan wien zij als hun geestelijke Vader begrijpelijkerwijze de voorkeur geven. Alhoewel zij dus op scholastieke wijze te werk gaan, vinden we toch in hun geschriften veel van de geest terug van de grote Leraar der Genade, waaronder ons vooral opvallen: een eerder affectieve dan rationele beschouwingswijze van het mysterie der genade en een meer psychologisch en concreet redeneren dan metaphysisch en abstract ¹⁾.

¹⁾ De voornaamste kenmerken van deze school worden door P. A. TRAPÉ O. E. S. A., *De gratuitate ordinis supernaturalis apud Theologos Augustinenses*

In zeer verkorte vorm willen we hier trachten hun zienswijze weer te geven aangaande de begeerlijkheid, « concupiscentia carnis quae militat adversus spiritum ».

Het is opvallend hoe vaak de Augustijnse Theologen, in tegenstelling met hun na-trentse tijdgenoten, spreken over de invloed van de erfzonde en haar gevolgen in de mens. Deze komt vooral ter sprake waar het gaat over de genezende genade, welke noodzakelijk is juist in verband met de gevolgen der erfzonde. In het algemeen drukken de Augustijnen zich met St. Augustinus op dit punt aldus uit: eerst wilde God zien wat de mens waard was uit eigen vrije wil, om daarna te tonen waartoe hij in staat was met Zijn genadehulp.

« Quapropter saluberrime confitemur, quod rectissime credimus Deum Dominumque rerum omnium ... sic ordinasse Angelorum et hominum vitam, ut in ea prius ostenderet quid posset liberum arbitrium; deinde quid posset suae gratiae beneficium iustitiaeque iudicium »²⁾.

Litteris Encyclicis « Humani Generis » praelucentibus, in de *Analecta Augustiniana*, Vol. XXI (1950), III, pp. 221-222, als volgt samengevat:

« 1. Viget in ea magnae mos libertatis iuxta aureum principium ab Aegidio Romano mutuatum... S. Augustino impensissime student. In reddenda S. Augustini sententia, potissimum consentiunt Aegidio Romano, Gregorio Ariminensi et Hieronymo Seripando. Post Augustinum, Doctorem Angelicum obsequuntur. Nemini autem iuramento addicti sunt nisi Sedi Apostolicae.

2. Sedem Apostolicam, exemplo roborati S. Augustini, ut par est, devoto prosequuntur obsequio eique adhaerent toto animi affectu...

3. In quaestionibus theologicis digerendis potiores dant partes studio S. Scripturae, SS. Patrum et Conciliorum. Non multa haec Schola protulit volumina de theologia speculativa, non pauca vero eaque valde utilia, quae spectant theologiam positivam.

4. Anima totius systematis latet in primatu amoris, quatenus importat fruitionem summae veritatis. Quod protinus elucebit, si consideraveris quas proferunt sententias in quaestionibus disputatis de intellectu et voluntate, de ratione et fide, de ordine naturali et supernaturali, de libertate et gratia, denique de ipsa theologiae natura, quam scientiam quidem esse volunt, sed « affectivam », quae scilicet amore perficitur et completur... Augustinenses a mente Augustini non penitus aberrasse videntur, cum in adornando theologico systemate hoc ipsum perficere satagerunt: omnia componere ad caritatem, et gratiam efferre, quae mysterium vitae humane reserat et solvit ».

²⁾ S. AUG., *De Corrept. et Gratia*, Cap. X, 27 (ML. 44, 932); zie BELLELLI, *Mens Augustini de statu creaturae rationalis ante peccatum...* (Lucernae 1711) Lib. II, cap. 3, pag. 162.

Op een allerongelukkigste wijze nu heeft de eerste mens van de grote gave zijner vrijheid misbruik gemaakt en zich zelf en al zijn nakomelingen daardoor onbekwaam gemaakt God verder in ware vrijheid te dienen. Door de Verlossing echter wordt hem de genade gegeven die deze onbekwaamheid — door de erfzonde veroorzaakt — moet vernietigen. Wat de vleselijke mens ten gevolge van die ontstane onbekwaamheid ondervindt, is terug te brengen tot: begeerlijkheid, onwetendheid en dood. Ook de verlorene en in Christus omgevormde mens ondervindt tijdens zijn aards bestaan deze consequenties van het eerste kwaad, maar hem staat nu de dadelijke genade rijkelijk ten dienste als krachtige hulp voornamelijk in de strijd van het goede tegen het boze. De genade wordt door de Augustijnen dan ook primair gezien als een goddelijke hulp (*divina motio adiuvars et sanans*) welke gegeven wordt om het genot der boze begeerlijkheid te onderdrukken en te overwinnen door het meedelen van een aan de begeerlijkheid tegenovergesteld genot in het goddelijke, of eenvoudig: de liefde tot God. Letten we slechts op de prachtige beschrijving die zij geven van de dadelijke genade: de genade is een liefdesinspiratie opdat we hetgeen we kennen ook met een heilige liefde mogen doen ³⁾.

Het is echter onze bedoeling in dit artikel een korte analyse te geven van die boze begeerlijkheid, waarvoor de genade gegeven wordt om haar te overwinnen. Volgens de leer van het Concilie van Trente is de begeerlijkheid zelf geen zonde, doch zij komt voort uit de zonde en neigt tot de zonde ⁴⁾. Zich hierop baserend geven de Augustijnen eerst een korte beschrijving van wat naar hun opinie het wezen der erfzonde is. Berti drukt zich hierover als volgt uit:

« Thomistae... aliique passim tenent peccatum originale materialiter esse concupiscentiam, formaliter vero privationem iustitiae originalis. Haec sententia, quicquid Recentiores scripserint, eadem est cum ea, quam defendit Gregorius noster de Arimino, constituens peccatum originale in concupiscentia cum reatu, tametsi ille nomen etiam *morbidae qualitatis* adhibuit sensu non malo. Nec alia est ceterorum discipulorum Augustini doctrina; ... quae sententia nullo modo reiici debet tamquam memoratae haeresi affinis; nam

³⁾ « Gratia est inspiratio dilectionis, ut cognita sancto amore faciamus ». BERTI, *De Theol. Disc.* (Venetiis 1760), lib. IV, c. II, p. 117.

⁴⁾ Cfr. DENZ. BANW., *Enchiridion Symbolorum*, n. 792.

docent Nostrates concupiscentiam in renatis separari a reatu, illam remanere, hunc vero prorsus per baptismum deleri, ita ut in baptizatis, in quibus adhuc illa ad agonem luctamque perseverat, nihil sit amplius damnationis antiquae » ⁵⁾).

Hieruit is duidelijk dat zij met Gregorius van Rimini de erfzonde zien als een « concupiscentia cum reatu », zondige begeerlijkheid zouden we ongeveer kunnen zeggen ; waarbij zij de begeerlijkheid beschouwen als een soort materie en de schuld — het ontbreken van de oorspronkelijke gerechtigheid — als de vorm ervan. En ofschoon de reatus door het Doopsel wordt uitgewist, blijft toch de concupiscentia, welke bestaat in een genegenheid tot het kwaad en vooral in een verbroken harmonie in de mens tussen zijn lagere vermogens en de hogere. Het is juist die « inordinatio partis inferioris contra mentem » welke de mens tot kwaad aanzet en die dan ook de boze begeerlijkheid wordt genoemd. Zij blijft dus voortduren zelfs in de gedoopten als een haard van zonde, de fomes peccati ⁶⁾).

« Est ergo concupiscentia per Augustinum, quasi languor et infirmitas: videlicet non positiva entitas..., sed prava quaedam affectio, sive vires ipsae animi recto ordine destitutae, quemadmodum languor et infirmitas valetudinis est mala corporis habitudo, perturbatio humorum, sanguinisque motus irregularis » ⁷⁾).

De reatus der erfzonde wordt vergeven door het instorten van de heiligmakende genade bij het Doopsel, waardoor de juiste verhouding tot God weer wordt hersteld, maar de concupiscentia, die blijvend is en bestaat in de disharmonie in de mens, wordt alleen bestreden en overwonnen met behulp van de dadelijke genade, welke dus terecht helpend (adiuvans) en genezend (sanans) genoemd kan worden. Door haar alleen immers vermogen we bovennatuurlijk te willen en te handelen, de opstand en de tegenovergestelde

⁵⁾ BERTI, o. c., lib. XIII, c. V, p. 11.

⁶⁾ Misschien insisteren de Augustijnen meer dan Theologen van andere scholen op het gewicht van de erfzonde in het menschenleven en in de heilseconomie. Vooral na Trente lijkt het ons toe dat men wat al te gemakkelijk beweerd heeft dat de erfzonde *volkomen* vergeven wordt, terwijl de Augustijnen de nadruk leggen op het element dat zelfs na het Doopsel blijft, nl. de ongeordendheid in de mens als gevolg der erfzonde. Vanuit deze zienswijze wordt ook, lijkt ons, de theologie van S. Paulus op dit punt begrijpelijker dan ze b. v. zijn moet voor vele Thomisten en Molinisten.

⁷⁾ BERTI, l. c., pag. 13.

wet van het vlees overwinnend. Door de genade willen en handelen we dus niet meer volgens de wet, die heerst in onze ledematen, maar volgens de wet van ons *gezond* verstand — d. w. z. het verstand dat door de verlichting der genade gezond is gemaakt — en een wil die door de ware liefde is versterkt ⁸⁾).

De begeerlijkheid die dus door de genade moet overwonnen worden is bijgevolg een weerstreven van de geest door het vlees, of een « *appetitus inordinatus et reluctans* » ⁹⁾).

Uit dit alles trekken de Augustijnen de conclusie dat de *concupiscentia uiteraard* verkeerd is en wel zodanig dat men nooit van een goede of zelfs onverschillige begeerlijkheid kan spreken. Ze is op zich evenwel geen zonde, maar komt voort uit de zonde en neigt de mens tot de zonde, zoals we hebben gezien. Deze vitieuze neiging tot het kwaad, alsmede het feit dat ze ingaat tegen de juiste en door God oorspronkelijk geschapen orde en harmonie in de mens, is — volgens onze Auteurs — tegen de *recta ratio* en dus een kwaad. Tevens bestaat hierin volgens hen dan ook de straf der erfzonde, dat de mens nl. sterker getrokken wordt door het *delectabile* dan het *bonum honestum* ¹⁰⁾).

Hieruit blijkt dus wel dat voor de Augustijnse Theologen de begeerlijkheid niet bestaat in een *natuurlijke neiging*, maar juist in haar *ongeordendheid*, welke een gevolg is van de zonde van Adam. En juist in zoverre noemt men haar begeerlijkheid, voor zover ze deze ongeordendheid met zich meebrengt en de oorzaak is van de strijd tussen de geest en het vlees.

⁸⁾ « *Hospes itaque est* », zegt Berti, « in Augustini doctrina quisquis ignorat a Beatissimo Pelagianorum impugnatore gratiam effectricem in inspiratione dilectionis sanctae, quae superat oppositam pravamque cupiditatem et in voluntate robusta, quae Spiritus Sancti ardore inflammatur, apertissime collocari ». BERTI, *Augustini latinorum Patrum nobilissimi Quaestionum de Scientia, de Voluntate et de Providentia, necnon de Praedestinatione ac Reprobatione atque de Gratia Reparatoris Dilucidatio* (Pisis 1766), Pars II, pag. 150.

⁹⁾ BERTI, *Theol. Discipl.*, lib. XII, c. XIII, p. 320.

¹⁰⁾ « *Itaque in illa praeponderantia, et maiori vi in trahendo, quae inest delectabili supra honestum in statu naturae lapsae, pars rebellionis appetitus sensitivi contra rationalem consistit* », NORIS, *Vindiciae Augustinianae*. Editie: *Opera omnia theologica*, Bassani 1769, cap. 3, paragr. II, col. 300.

De wijze waarop de begeerlijkheid te werk gaat, beschrijft BELLELLI, *Mens Augustini de modo reparationis humanae naturae post lapsum*, Romae 1737, Pars I, lib. IV, c. 27, pag. 243: « *Instillat quippe carnalis cupiditas in cor hominis suas delectationes illicitas, trahentesque ad malum, sicuti suas quoque gratia sanctas delectationes inspirat retrahentes a malo ad bonum* ».

Toch is de begeerlijkheid zonder meer geen zonde in theologische zin zoals Baius beweerde ¹¹⁾, maar ook is ze zonder meer niet goed of onverschillig, wat o. m. ook al duidelijk blijkt uit het feit dat men door erin toe te stemmen zondigt; en men zondigt niet door toe te geven aan goede of in zich onverschillige zaken. Als een zekere « morbida qualitas », zegt Berti, of een gebrek van de gewonde menselijke natuur en tegelijk als straf voor en gevolg van de erfzonde kan de begeerlijkheid niet komen van de Vader, volgens I Joh. 2, 16. Aangezien ze niet van God komt is ze iets verkeerd en adhaeret homini ob vitium, non ob naturalem conditionem ¹²⁾. Samenvattend beschrijft Bernenc haar moraliteit aldus:

« Porro concupiscentia non est malum morale, nisi eo sensu quod ex natura sua opponatur rationi, atque illuc animam pertrahat, quo ratio non dictat, immo unde dictat esse recedendum » ¹³⁾.

Tenslotte leggen de Augustijnen er grote nadruk op dat er vóór de zondeval geen sprake was van boze begeerlijkheid, omdat ze juist een gevolg van de erfzonde is. Dit brengt met zich mee dat de onschuldige Adam ook een geheel ander soort dadelijke genade bezat dan de schuldige en gevallen mens. Het onderscheid in deze genade is van St. Augustinus zelf en wordt door de Augustijnse Theologen overgenomen: het is het befaamde « adiutorium sine quo non » vóór de zonde en het « adiutorium quo » daarna.

Recapitulerend komen we dus tot de volgende conclusies: de begeerlijkheid (concupiscentia, cupiditas) is een zeker kwaad dat staat tussen de zonde (malum morale) en het fysieke kwaad (malum physicum). Als de privatie van een goed, nl. het ontbreken van de door de Schepper in de mens gelegde integriteit of onderworpenheid van de lagere vermogens aan de hogere, is zij tegelijk een wezenlijk overblijfsel (quasi materia) en een gevolg van de

¹¹⁾ Cfr. D. B. nn. 1051, 1074, 1075, 1076.

¹²⁾ BERTI, I. c., p. 321, zegt: « ... quare concupiscentia ad appetitum addit inordinationem, qua rationem antevertit, eique repugnat, ideoque... semper in hac aliquis excessus deprehenditur ».

¹³⁾ BERNENC, *Systema Augustinianum de divina Gratia excerptum ex operibus RR. PP. F. Belli et L. Berti O. E. S. A. et ad usum Theologiae candidatorum perpetua et facili methodo accomodatum*, Venetiis 1770, Quaestio X, pag. 165.

erfzonde. Men kan zeggen dat de erfzonde materialiter bestaat (maar dan nog quasi-materialiter) in de opstand van de harts-tochten tegen de rede, of breder uitgedrukt: van het vlees tegen de geest. Door de Verlossing ontvangt de mens het deelgenootschap aan de goddelijke natuur waardoor de verbroken verhouding tot God weer tot stand komt, alsmede de dadelijke genade (tegelijk elevans, adiuvars, maar vooral sanans) waardoor nog wel niet de verstoorde harmonie in de mens voor goed wordt hersteld (evenmin als trouwens door de heiligmakende genade hier op aarde de mens *onafscheidelijk* met God is verbonden), maar waardoor de mens geholpen wordt om het lagere in hem tot onderwerping te kunnen brengen en de goede strijd te kunnen strijden tegen de boze begeerlijkheid van het vlees.

En zoals de begeerlijkheid door haar *delectatio terrestris* de mens tot het kwaad neigt, zo bewerkt de verlossingsgenade in diezelfde mens een *delectatio celestis*, welke het verstand verlicht en de wil door de liefde ontvlamt om het goede en Gode welgevallige te doen, dat wil zeggen : niet meer de werken van het vlees, maar die van de geest.

Winfried BOCXE, O. E. S. A.
